

Çanakkale Savaşı'nda Türk Kadınının Rolü

The Role of Turkish Women During the Gallipoli Campaign

Nevin Yazıcı*

Özet

Türk kadını, Çanakkale Savaşı sürecinde; cephede erkeklerle omuz omuza düşmana karşı savaşırken cephe gerisinde de çeşitli faaliyetleri ile savaşa destek vermiştir. Çanakkale Savaşı'nda Türk kadını, daha ziyade cephe gerisinde aktif bir rol üstlenmiştir. Sağlık hizmetlerinin sağlanmasında, askerler için kılık-kıyafet ihtiyacının karşılanmasında, cemiyetler vasıtasıyla yardım toplanmasında ve kamuoyu oluşumunda Türk kadını önemli hizmetlerde bulunmuştur. Türk kadınının, Çanakkale'de askeri, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda göstermiş olduğu faaliyetler; Milli Mücadele döneminde daha aktif rol üstlenmesine zemin hazırlamış ve Yeni Türk Devleti'nin yapılandırılması sürecinde de kadının, toplumun tamamlayıcı, birleştirici, dinamik ve modern unsuru olmasında etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Savaşı, Çiçek Günü, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Kadın Yardım Cemiyetleri

Abstract

During the Çanakkale War, known as the Gallipoli Campaign, Turkish women, while fighting against the enemy in the frontline, supported all the efforts through numerous activities they carried out all over the country. However, the basic roles played by them were mainly supportive ones such as providing health service and cloth support, collecting aid through societies and creating public opinion. Activities carried out by Turkish women in the fields of military, economy, social and cultural life during the Çanakkale War enabled them to assume a more active role in the War of Independence, thereby making women an integral component, a modern and complementary part of the society.

Key Words: Gallipoli Campaign, Flower Day, Müdafaa-i Milliye Society, Hilâl-i Ahmer Society (Hilâl-i Ahmer Center for Women), Women's Aid Societies

Giriş

3 Kasım 1914'te başlayan Çanakkale Muharebeleri, 9 Ocak 1916'ya kadar aralıklarla yaklaşık 14 ay devam etmiştir. 18 Mart 1915'teki deniz hareketinin ardından, Nisan, Haziran ve Ağustos aylarında çok kanlı muharebeler cereyan etmiş, dönemin en güçlü silahlarına sahip olan İtilaf Devletleri ordusu, 9 Ocak 1916'da Çanakkale'yi tamamen terk etmek zorunda kalmıştır. Çanakkale Muharebeleri, deniz hareketi başta olmak üzere onu izleyen kara taarruzlarıyla sıradan askeri bir hareket olarak değerlendirilemez. Çanakkale Boğazı stratejik açıdan Osmanlı Devleti'nin payitahtının anahtarı, kalbi ve iki kıtayı birbirine bağlayan önemli geçitlerden biridir.¹

* Yrd. Doç. Dr., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, e-mail: nevin yazici1969@gmail.com

1 Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi, V. Cilt, Çanakkale Cephesi Harekâtı I inci, 2 inci ve 3 üncü Kitapların Özetlenmiş Tarihi (Haziran 1914-9 Ocak 1916), Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara, 1997, s. 115-117, 195-208; Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, C. III, Kısım: I, Ankara, 1983, s. 62-69; Hasan Mert, "Çanakkale Savaşlarının Askeri, Siyasi ve Sosyal Sonuçları", *Türkler*, C. 13, Yeni Türkiye Yayınları, s. 368.

Görüş

Akademik
Bakış
245
Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede mücadele etmiş olan Osmanlı Devleti ve Türk toplumu açısından Çanakkale Cephesi muharebeleri, zaferle sonuçlanan tek cephe olması ve Millî Mücadele'nin en önemli güç kaynağı olan millî şuurun, ilk defa büyük bir güç olarak kendini göstermesi bakımından çok önemlidir.

Çanakkale savaşları, olağanüstü şartların ve olağanüstü mücadelelerin savaşı olmasının yanı sıra; Türk ordusunun ve Türk milletinin dirilişinin başlangıcı, emperyalizmin gururunun kırıldığı yerdir. Çanakkale Savaşı'nda bir ölüm-kalım mücadelesi veren Türk milleti, ordusuyla, basınıyla, istihbarat örgütleriyle, yardım cemiyetleriyle ve tüm unsurlarıyla(kadın-erkek-çocuk-yaşlı) büyük başarı kazanmıştır. Ancak, Çanakkale'deki kanlı muharebeler, İngiliz General C.F. Aspinall'in ifadesiyle: "*Türklerin çiçeklerini (yani geleceği olan gençlerini)*" elinden almıştır.²

Çanakkale Cephesi için Anadolu'nun ve Osmanlı sahasının her yerinden birçok insan, gönüllü olarak savaşa katılmıştır. Hemen her haneden bir kişi cepheye gitmiş, köyler boşalmış ve geride kalanlar; anneler, cephedeki evlatları için seferber olmuşlardır. Geride kalanların yaşadıklarını hiçbir zaman unutmadıkları bu muharebeler sırasında pek çok şehit verilerek Çanakkale Destanı yazılmıştır.

Türk kadını, Çanakkale Savaşı sırasında gerek cephede, gerekse cephe gerisinde tüm gücü ile hizmet vermiş; cephede erkekle omuz omuza düşmana karşı savaşırken cephe gerisinde de çeşitli faaliyetleri ile savaşa destek vermiştir. Özellikle Balkan Muharebeleri sırasında tecrübe kazanan Türk kadını, savaş sürecinde açtıkları dernekler ile büyük bir fedakârlıkla ve gayretle çalışarak; asker evlatlarını cephede kaderine terk etmemiştir.

Çanakkale Savaşı sürecinde Türk kadını, daha ziyade cephe gerisinde aktif bir rol üstlenmiştir. Sağlık hizmetlerinin sağlanmasında, askeriler için kılık-kıyafet ihtiyacının hazırlanmasında, cemiyetler vasıtasıyla yardım toplanmasında ve kamuoyu oluşumunda Türk kadını önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Türk kadınının Çanakkale Savaşı sürecinde askerî, ekonomik, sosyal, kültürel alanlarda göstermiş olduğu faaliyetler; Milli Mücadele döneminde Türk kadının daha aktif rol üstlenmesine zemin hazırlamış ve Yeni Türk Devleti'nin yapılandırılması sürecinde de kadının, toplumun tamamlayıcı, birleştirici, dinamik ve modern unsuru olmasında etkili olmuştur.

Çanakkale'de Savaşan Kadınlar

Çanakkale Savaşları'nda Türk kadınlarından bazıları cephe gerisinde Mehmetçiğe destekte bulunurken, bazılarının da siperlerde düşman askerlerine büyük kayıplar verdirdiğine dair Avustralya, Yeni Zelanda ve İngiliz arşivlerinde

2 C. F. Aspinall Oglanlar, *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, İstanbul: Arma Yayınları, 2005, C. II, s. 538.

bilgi mevcuttur.³ Bu bilgiler ışığında Çanakkale Savaşları'nda Türk kadınlarının sanıldığı aksine sadece cephe gerisinde değil, siperlerde de düşmana karşı Mehmetçiklerin yanında göğüs göğüse çarpıştığı görülmektedir.

Bu kadın mücahitler kimlerdir, eylemleri bireysel midir, yoksa örgütlü ve planlı bir eylem midir? Bu sorulara mevcut kaynaklar ve araştırmalar çerçevesinde kesin yanıt vermek güç görünmektedir. Ancak Milli Mücadele sürecinde Türk kadınının cephede savaştığı dikkate alındığında, kadının cephedeki rolünün başlangıcını Çanakkale Savaşı olabileceğini söylemek mümkündür.

Konuyla ilgili Avusturyalı piyade er J. C. Davies annesine yazdığı mektupta kendilerine karşı çarpışan bir Türk kadın savaşçısıyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır: *"Benim de vurulduğum 18 Mayıs 1915 günü keskin nişancı bir Türk kıza, pusuda çarpışıyordu. Gizlendiği yerden gün boyunca ateş etti ve çok sayıda adamımızı vurdu. Ancak gün batmadan bir Avustralyalı tarafından vurulmasına gene de üzülüm. Güzel, yapılı ve tahminen 19-21 yaşlarında bir genç kızdı. Ölü ele geçirdiğimizde, yanında başka bir Türk ün ölüsünü de bulduk. Genç kızın bedeninde tam 52 kurşun yarası vardı... Bu savaş korkutucu."*⁴

Avusturyalı askerin aktarımında dikkati çeken unsur, "keskin nişancı bir Türk kıza" betimlemesidir. Bu Türk kızının, kendisini korumak üzere ailesi tarafından veya asker bir yakını tarafından eğitilmiş olması ihtimali kuvvetli görünmektedir.

Times gazetesi muhabiri, İngiliz donanmasına ait hastane gemisiyle İngiltere'ye götürülen yaralı askerlerle yaptığı görüşmeyi şöyle aktarmaktadır: *"Denizci asker 25 Nisan 1915 çıkarmasında yaralanmış, kendisi çarpışmalar sonucu ele geçen keskin nişancı bir Türk kadınıyla karşılaşmış: ...O, bir Türk kadın savaşçısıydı ve durmaksızın saklandığı evden ateş ediyordu, evi boşaltıp teslim olmayı reddediyordu. Sonunda ele geçtiğinde, yanında yaşlı annesi ve çocuğu da birlikteydi. Yakalanana kadar bir pencereden ısrarla ve özellikle de subaylarımızı hedef alarak ateş etmişti. Sanıyorum öldürdüğü bazı kurbanlarını süngülemişti de. Üzerinde 16 askerimizin künyesini bulduk..."*⁵

Bu örnekte ise, ailesini korumak üzere silaha sarılmış bir Türk kadınından bahsedilmektedir. Erkeklerin çoğunun askerde olduğu düşünüldüğünde, kadının ailesini korumak üzere savaşması kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yeni Zelanda'dan savaşmak için gelen Otago Birliği'ne mensup bir askerle yapılan görüşmede şu izlenimleri aktarmaktadır: *"Bir keskin nişancı Türk savaşçısını yakalamak için operasyon düzenlediklerini, bu nişancıyı ele geçirdiklerinde şaşırıp, kadın olduğunu gördüklerini..."*⁶

3 Mete Tuncoku, *Çanakkale 1915 Buzdağı'nın Altı*, Ankara: TBMM Basımevi, 2005, s. 110-111.

4 Tuncoku, *a.g.e.*, s. 110.

5 Tuncoku, *a.g.e.*, s. 111.

6 Tuncoku, *a.g.e.*, s. 111.

Mısır'da yayınlanan *The Egyptian* gazetesinde yer alan ve bir askerın İskenderiye'den ailesine yazdığı mektubunda, Türk kadın savaşçılardan şöyle bahsedilmektedir: “15 Ağustos 1915 Pazar günü savaşa katıldık ve büyük bir tepeli ele geçirme görevi aldık. Bu arada çok can kaybı verdik. Şarapnel parçaları, makineli tüfek mermileri yanı sıra, pusuda ateş eden keskin nişancı Türk kadın savaşçıların ateşi altında, adeta cehennemde ilerlemek gibi bir şeydi bizimkisi. Burada çarpışanların çoğu kadın ve kız. Kendilerini yeşile boyayıp, ağaç ve bodur bitkilerle uyum sağlamış.”⁷

İngiliz arşivi referans gösterilerek hazırlanan bir diğer çalışmada da benzer aktarımlar yer almaktadır Bir İngiliz yüzbaşı anılarında Suvla Limanı'na yapılan çıkarmayı anlatırken bir Türk hücumu esnasında sahile doğru çekilmek zorunda kalışlarından ve bu sırada yakalanan bir Türk kızından şöyle bahsetmektedir: “Herkes en hızlı bir şekilde sahile süründü... Türk siperlerindeki keskin nişancılardan bize ateş yönetildi. Biraz ateşten sonra çalılardan arkasından bir Türk kıızı geliyordu. Kimliğini gösteren bir çeşit yuvarlak işaret diskleri ve kollarında saatler olduğu halde yakalandı. Çalılığa uysun diye vücudu yeşil boya ile kamuflle edilmişti. Keskin nişancılık eğitimi almıştı. Başka yakalanan Türk kadınları da vardı.”⁸

Yukarıda verdiğimiz her iki örnekteki bilgiler, bireysel ve mecburen kendini veya ailesini korumak üzere silaha sarılan kadın savaşçı örneği algısını, başka bir boyuta taşımaktadır. Çünkü burada sayıları birden fazla ve kamuflaj kıyafetinde bir grup savaşçı Türk kadınından bahsedilmektedir. Bu kadınlara özel bir eğitim verilmiş midir? Ya da herhangi bir askeri birliğin uzantısı mıdır? Bilmiyoruz. Ancak, köylerini veya mahallerini korumak üzere aralarında böyle bir örgütlenmeye gitmiş olabileceklerini söylemek mümkündür.

Yukarıda ifade ettiğimiz alıntılarda “keskin nişancı Türk kadın savaşçıları” imajı ön plana çıkmaktadır. Anzak ve İngiliz askerlerinin ifadesinde ve aktarımında yer alan savaşçı kadınları, gerek sayısal bakımdan gerekse harekât tarzı dikkate alındığında örgütlü ve planlı bir eylemin parçası olarak tanımlamak zordur. Ancak, bu kadınların, kendilerini kamuflle edecek şekilde giyinmiş olmaları ve keskin nişancı olarak tanımlanmaları, askeri bir eğitim almış olabilecekleri ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Türk kadınının Çanakkale Savaşı'ndaki konumu ile ilgi yukarıda yer verdiğimiz bilgilere ulaşan Mete Tunçoku; “Bu örnekler Çanakkale Savaşları'nda bazı kadın savaşçıların da rol aldığını, bunun bireysel bir kaç olaydan çok örgütlü bir eylem olduğu kanısını güçlendirmektedir.”⁹ yorumunu yapmaktadır. Ancak, bu yorumu destekleyecek veriler hali hazırda çok sınırlıdır.

Türk kadınının Çanakkale Savaşı'nda cephedeki faaliyetlerini açıklık getiren Türk arşiv ve kaynaklarında herhangi bir bilgi yer almamakla beraber; Çanakkale Savaşları ile ilgili son dönemde yapılan bazı çalışmalarda; kadınların cepheye savaştığı bilgisine katkı sağlayabilecek anı ve aktarım düzeyinde örnekler yer almaktadır.

7 Tuncoku, *a.g.e.*, s. 111.

8 Lokman Erdemir, *Sebep ve Sonuçlarıyla Çanakkale Savaşları (Sosyal Tarih Açısından)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 511.

9 Tuncoku, *a.g.e.*, s. 111.

Bunlardan biri, Mücahide Hatice Hanım tarafından 20 Mart 1926 tarihli Zafer-i Milli gazetesine verilen beyanattır: “İzmir’in Kemalpaşa (Nif) kazasının Ahmetli köyünden Hacı Halilzâdeler’denim. Babam merhum Mehmet Efendi’dir. Çanakkale Anafartalar’da 56. fırkada silahımla muharebelere iştirak ettim. Adım Ahmet idi. Benim kadın olduğumu kimse bilmiyordu. Şarapnel ve kurşunlarla dokuz yerimden yaralandım. Milli muharebelerimize de gönüllü iştirak ettim...”¹⁰

Bir diğeri ise; Çanakkale Savaşı’na Kosova’dan gelen gönüllüler arasında yer alan Zeynep Mido Çavuş’tur. Çanakkale Savaşı’na, Gora-Dragaş’tan katılanların anlattıklarına göre, biri Gora’dan olmak üzere, Kosova’dan sekiz tabur katılmış; sadece erkekler değil, kadınlar da yer almıştır. Zeynep Mido Çavuş, savaşa bekâr olarak katılan ve şehit düşen Dragaşlı’lardan biridir.¹¹

Çanakkale Savaşı’nda Yardım Kuruluşlarının Faaliyetleri ve Kadınlar

Seferberliğin ilan edilmesi üzerine resmi kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının teşviki ile Türk halkı Çanakkale Savaşı’na destek vermek için topyekûn çalışmıştır. Türk halkı, bu süreçte, birlik ve beraberlik içinde, cepheden gelen yaralılara evlerini açmış, cephedeki askerlerin aileleri ve çocukları için yardım kampanyaları düzenlemiştir. Bu kampanyalara halkın her kesiminden kadınlar katılmıştır. Katılanlar arasında Gayri Müslimlerin de yer alması önemli bir ayrıntıdır.

Bu yardım kampanyalarını düzenleyen ve bu uğurda çalışanların büyük bir kısmını kadınlar oluşturmuştur. Çanakkale Savaşı’nda Türk kadını, sağlık, eğitim, yardım faaliyetleri çerçevesinde cephede savaşan Mehmetçiğe maddî ve manevî olarak destek olmuştur.

Önemli bir kısmı Balkan Muharebeleri’nde kurulan cemiyetler aracılığıyla toplanan yardımlar, yaralıların bulunduğu hastanelere ve Müdâfaa-i Milliye veya Hilâl-i Ahmer Cemiyetleri vasıtasıyla gazilere ulaştırılmıştır. Toplanan yardımlar, aynı zamanda yardıma muhtaç asker ailelerine de ulaştırılmıştır.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi

Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bünyesinde 20 Mart 1912 tarihinde “Osmanlı Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkeziesi” adıyla kurulmuştur. Kurulan bu teşkilatla kadınlar etkili bir şekilde Hilâl-i Ahmer faaliyetlerine katılmışlardır. Kuruluşundan itibaren cephede savaşan askerlere, yaralı ve hastalara, kimsesizlere ve bakıma muhtaç olanlara, şehit ve asker ailelerine, göçmenlere, esirlere yardım eden Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi, bu faaliyetlerini bağış kampanyalarının yanı sıra; aşhane, çayhane, hastane, dispanser, sanat evi, atölyeler, nekâhet-hane, gibi kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirmiştir.¹²

10 Zümrüt Sönmez, *Kızıl Toprak Ak Yemeni Savaşın Kadınları*, İstanbul: Yarımada Yayını, 2008, s. 53-54.

11 Ebubekir Sofuoğlu, *Kosova’nın Çanakkale Kahramanları*, İstanbul: Yarımada Yayını, 2007, s. 80.

12 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi (1329-1331)*, İstanbul, 1335, s. 143; Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilâl-i Ahmer’den Kızılay’a*, Ankara, 2002, s. 159; Şefika Kurnaz, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara, 1990, s. 78-79; Leylâ Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara, 1998, s. 38-60.

Çanakkale Savaşı'nın çıkması üzerine Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi, Osmanlı hanımlarını iş başına çağırmıştır: "...ellerinizi kollarınızı mu tel kılmayınız... Vatan yalnız silahla müdafaa olunmaz Müdafaanın bir de manevî olan kısmı vardır. Harbe giden erkeklerin istirahat-i vicdaniyesini temin için arkada bıraktıkları evlad u iyale hüsn-ü muamele ve ibraz-ı muavenet etmek, sonra da sahne-i harbde mecruh düşen gazileri tedavi ve teselli eylemek kadınlara terettüb eden vezaif-i vataniyenin en birincisidir... Askere çamaşır yetiştirmek lazım; dikiş dikmek veyahut diktirmek arzu edenler her gün sabahtan akşama kadar Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne müracaat edebilir..."¹³

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin gazeteye verdiği bu ilan, vatan görevine davettir. Kadınlar gerek el becerileriyle gerek şefkatleriyle yaraları sarmak için göreve, vatana hizmete çağrılmıştır. Bu davete katılım, özellikle İstanbul çevresi olmak üzere hayli yoğun olmuştur.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, Dr. Besim Ömer Paşa'nın öncülüğünde yaralıların tedavisinde sayısı yetersiz olan hastabakıcılar yetiştirmek için 1913-1916 yılları arasında kurslar düzenlemiştir. Bu kurslarda eğitim gören Safiye Hüseyin Elbi ve Münire İsmail vd isimler Balkan ve Çanakkale Savaşlarında görev almışlardır.¹⁴ Çanakkale Cephesinde yaralananlar hastanelere sığmayınca bölgedeki pek çok okul hastane haline getirilmiş ve kadınlar buralarda gönüllü hastabakıcılık yapmışlardır. 25 Nisan 1915-1 Temmuz 1915 tarihleri arasında İstanbul ve çevresindeki hastanelere gönderilen yaralı sayısı 56394, hasta sayısı 2358'dir.¹⁵

Hilâl-i Ahmer Hanımlar Genel Merkez Heyeti, gerçekleştirdiği fedakâr çalışmalar ve yardım faaliyetleriyle halka ulaşmıştır. Kermesler, çay ziyafetleri, toplantı ve konferanslar düzenleyen sergiler ve el işlerinden oluşan satış yerleri açan kurum, diğeryardım dernekleri aracılığıyla bu faaliyetlerini yaygınlaştırarak, kimsesiz muhtaç ailelere ve orduya gereksinim duyulan yiyecek, giyecek, tıbbi malzeme (v.b.) eşyaları sağlamıştır. Ev ev, mahalle mahalle dolaşarak para, yiyecek, giyecek ve çeşitli eşya ve malzeme toplayan Hilâl-i Ahmer kadınları "çiçek günü" ve "yardım toplantıları" adıyla düzenledikleri toplantılarla yardım toplamış; halkın katılımını sağlamışlardır.

Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'nin Çanakkale Savaşları sırasında en büyük ve kapsamlı yardım faaliyeti, askerler için gerekli olan giyim malzemelerinin temininde olmuştur. Askerin giyim ve kuşamından hastanelerdeki çarşaf ve hastabakıcı gömleklerine kadar hemen her şeyin dikilmesinde Balkan Savaşları sırasında tesis edilen Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi'ne bağlı Dârussinaa'nın önemli hizmetleri olmuştur.¹⁶ Özellikle Çanakkale Savaşları esnasında Darussinaa, milyonlarca çamaşır ve yatak takımı levâzımı hazırlamış, ordu için binlerce çorap, eldiven, boyun atkısı örmüştür.

¹³ Tanin, 27 Şubat 1915.

¹⁴ Sönmez, a.g.e., s. 40-41.

¹⁵ Sönmez, a.g.e., s. 42.

¹⁶ Tanin, 11 Ekim 1915; Sabah, 11 Ekim 1915; Akgün, Uluğtekin, a.g.e.,s.159; Erdemir, a.g.t., s. 494.

Burada, yüzlerce hayırsever kadınıımız, geceli-gündüzlü gönüllü olarak çalışmıştır. ¹⁷ Bunların dışında karyola, terlik, kundura, sedye, kazgan, uçluk, teneke, lamba, dolap, iskemle, koltuk değnekleri, maşrapa, tükürük hokkaları ve telden sargı yatakları gibi, ihtiyaç duyulan her şey ucuz bir şekilde üretilmiştir. ¹⁸ Üç ay zarfında 135.000 kat çamaşır hazırlanmış, seferberlik başlangıcında Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti için 60.000 adet avcı yeleşği kısa bir zamanda dikilip teslim edilmiştir. ¹⁹ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim edilen bu yardım malzemelerinden 10.494 gömlek, 10.494 don, 1.506 terlik, 1.411 çarşaf, 1.612 entari, 2.112 hasta gömleğı, 222 yatak, 214 yorgan, 170 yastık, 166 takye, 50 battaniye, 9 top Amerikan bezi, 17.331 çorap mendil, 5 karyola, 5.096 tas, 12 ibrik, 30 pamuklu hırka, 24 derece, 60 şırınga, 72 idrar şişesi, 133 emaye leğeni, 26 küvet, 156 maşrapa, 5.630 kaşık, 1.900 adet havlu, 15 sargı, 165 kilo sabun, 5.604 tabak toplamı 83.661 adet parça Hilâl-i Ahmer Hastaneleri dışındaki diğer hastanelere de verilmiştir. ²⁰

Savaşın ilk aylarında, *İkdam Gazetesi*'nde çıkan bir makalede; "*Dikilen çamaşıruları görmek ve kumaştan arzu ettikleri kadar alarak bu numuneye göre hanelerinde biçip dikmek ve diktirmek vatan hizmetinde bulunacak hanımefendilerin Cumadan sonra her gün zevâli saat ondan öğleye ve öğleden sonra birden beşe kadar Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi'ne müracaat etmeleri rica edilerek*" herkesin bu hizmete katılması istenmiş; halktan da bu talebe karşı önemli destek gelmiştir. ²¹

Cemiyet, yaralıların tedavilerinde kullanılmak üzere gelir elde etmek üzere başta piyango olmak üzere sergi vb faaliyetlerde bulunmuş; piyangolar genellikle konserler, eğlence programları, müsamereler, tiyatro ve sinema gösterimlerinden sonra düzenlemiştir.

Yaralılar menfaatine konserler düzenlenmiş ve basında: "*Mecrûh gazilerimizin şefkatli vâlidisi Hilâl-i Ahmer menfaatine*" başlığıyla yer almıştır. Kadıköy Hanımlar Şubesi tarafından Hicrî 21 Mayıs 1331 (Miladî 3 Haziran 1915) tarihinde düzenlenen ve memleketin büyük sanatkârı Viyolonist Zeki Bey Efendi'nin iştirak ettiği, Lefke Bey ve Gümüş Kürdan Efendi'nin de refakat ettiği konserin 6.820 kuruşluk geliri Hilâl-i Ahmer Merkezi Umûmîsi'ne teslim edilmiştir. ²²

Cemiyetin yardım toplama faaliyetlerinde öncelikli konulardan biri de şehit çocukları olmuştur. Bayramın birinci günü Hilâl-i Ahmer kadınları tertip ettikleri çiçek günü münasebeti ile gazetelere "*Bir kahramanın ak alını üstünde açılmış bir kırmızı yara gibi beyaz sinesinde kanlı bir hilâl ağlayan bu çiçekler için hepimizin*

¹⁷ Erdemir, a.g.t., s. 494.

¹⁸ Tanin, "Harp Aylarında İstanbul: Hilâl-i Ahmer Ambarında", 13 Haziran 1331 (26 Haziran 1915).
¹⁹ Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Tük Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 (4 Kasım 1915), Sayı 95, s. 259- 260.

²⁰ Turan, "Müdâfaa-i Milliye'nin Hediyeleyeri", 9 Mayıs 1331 (22 Mayıs 1915).

²¹ *İkdam*, 18 Şubat 1330 (3 Mart 1915).

²² Sabah, "Mecrûh Gazilerimizin Şefkatli Validesi Hilâl-i Ahmer Menfaatine", 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915), s. 3; *Tasvir-i Eşkâr*, 25 Mayıs 1331 (6 Haziran 1915).

vereceği küçük paralar toplanacak, birikecek; sargı, ilaç, gıda olacak. İstanbul kapılarını beklerken yaralanan askerlerimiz bunlarla şifa ve hayat bulacak" ilanı verilmiş ve İstanbul halkından bu çiçeklerden almaları istenmiştir.²³

Çanakkale Savaşı'nda, cemiyetin, çiçek satışından elde ettiği gelir Hicrî 1329 (Miladî 1913)'da 549, 1330(1914)'da 1518 Osmanlı Lirası olup; 1331 (1915)'de bu miktar 2.255 Osmanlı Lirasına ulaşmıştır. 1332 (1916)'de yılında ise elde edilen gelir 1.450 Osmanlı Lirasıdır.²⁴ Yukarıda görüldüğü gibi, Çanakkale Savaşları'nın olduğu 1331 (1915) yılı çiçek satışından elde edilen gelirin yüksek oluşu dikkat çekicidir.

Cemiyet, basın aracılığıyla yardım kampanyalarına kamuoyu oluşturmuştur. Şehre gelen yaralıların çokluğu nedeniyle yeni açılan hastanelerde ihtiyaç duyulan yatakların temini için 8 Mayıs 1915 tarihli Sabah gazetesinde halka şöyle seslenilmiştir: "*Hilâl-i Ahmer Cemiyeti İstanbul hastanelerinde bulunan mecrûh gazilerimiz için yatak ve yorgan istiyor. Biliriz ki, İstanbul'da her aile yatak levâzımının noksanından şikâyet eder. Fakat, olur da bu hakiki bir noksandan bu bir yoksulluktan ziyade Osmanlıların misafirperverlik namına besledikleri hüsnü tatmine muvaffak olmayan bir varlığa ait bir şikâyetten ibarettir. Aile kadınları, muhterem validelerimiz yataktan bahsedildikçe "Benim iki misafirim de gelmez mi?" cevabıyla ihtiyaçlarının hangi noktaya taalluk ettiğini gösterirler. İşte biz, şimdi o muhterem anaların şefik vicdanlarına hitap ediyoruz. Kendilerine diyoruz ki, misafirleriniz geldi. Hem de mecrûh! Sizin... huzur ve istirahatınızı muhafaza etmek için kapınızda vuruşup paralandılar! Osmanlı kadınları Hilâl-i Ahmer'e yatak gönderiniz!"*

7 Mayıs 1915 tarihli İkdâm Gazetesi'nde ise: "*Bugün Hilâl-i Ahmer, Dersaadet ahâlisini pek hayırlı ve aynı zamanda gayet elzem bir işe davet ediyor ve diyor ki... Zaten vatanı uğrunda her şeyini fedaya hazır olan ahâlimizi teşvik için bir kelime ilavesine bile lüzum görmüyoruz...*"denilmektedir.

İstanbul halkı tüm kesimiyle bu çağrıya olumlu karşılık vermiş, aynî ve nakdî yardımda bulunmaktan kaçınmamıştır. Osmanlı Bankası memurları Pangaltı Menzil Hastanesi'ni ziyaret ederek kırk dokuz adet yatak çarşafı ve yirmi beş adet yastık hediye etmişlerdir.²⁵ Ayıntab ahâlisinden Pazarbaşızâde Mahmud Nuri Efendi, yaralıların yatak ihtiyacı için 30 Osmanlı Lirası bağışlamıştır.²⁶

Hilâl-i Ahmer kadınlarının toplanan yardımları; çamaşır, giyecek, yiyecek vd) şubeler aracılığıyla ihtiyaç duyulan yerlere ulaştırıldığı hakkında bir mektupta şöyle denmektedir: "*Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Kadınlar Merkez-i Umûmiye'si Riyaset-i Aliyesine; Kıymetli vatanımızın mensucatından vücuda getirüb afife ve ban ellerinizle işlediğiniz Hilâl-i Ahmer'le muvassah zarif keselere mevzu ve en meşhur sanatkârımızın*

23 Sabah, "Hilâli Ahmer Çiçekleri Alınız", 30 Temmuz 1331 (12 Ağustos 1915).

24 Erdemir, a.g.t., s. 501.

25 Sabah, "Müdâfaai Milliye'den", 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915).

26 Tasvir-i Efkar, "Eytam ve Erâmil-i Şüheda İçin", 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), s. 3.

en şirin mezâk şekerleriyle bir sandık limon vapurdan alınıb merkezi hilafet-i aliyenin Çanakkale kapısını kırmağa yeltenen müttehid düşmanların kaba-yı âhenin zırhlarının ateşleri karşısında eski Türk ve Osmanlılığı ihya edercesine şifayı vazife eyleyen, vazife uğrunda mecrûh olub hastanelerde tedavi edilen asker kardeşlerimize tevzi edilmiştir. Gazilerimizi, mecrûhlarımızı unutmayan şefkatli hemşirelerimizin şu suretle ibraz-ı ulviyet eylemeleri askerlerimizin kalbinde derin bir hissi şükran uyandırmış ve cemiyeti muhtereme azası hemşirelerimize selamlar ithaf eylemiş olduklarını aynı hissiyata tercüman olarak arz eyeriz, Muhterem ve müşfik hemşirelerimiz”²⁷

Beşinci Ordu Komutanı Liman Von Sanders imzalı bir yazıda Hilâl-i Ahmer Derneği Başkanı Doktor Besim Ömer Paşa'ya, ordunun sıhhi durumuna yardım için büyük bir faaliyet gösteren Hilâl-i Ahmer Hanımlar Genel Merkezi üyelerine teşekkür edilmektedir. “*Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Reisi Doktor Besim Ömer Paşa'ya Beşinci Ordunun ahval-i sıhhiyesini idame maksad-ı hayır ve emeli müşfikanesiyle kemal-i faaliyetle çalışmış olan Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkez Umumisi azası muhteremesine, Beşinci Ordunun kemali fahr ile iblağını müsâraat göstermek istediği şükran-ı kalbiyemi teşekkürat-ı mahsusamı terdi eder ve latif tebliğine delaletlerini rica eylerim.*”

Bahri Sefid Mevki-i Müstahkem Kumandanı Cevad imzalı bir yazıda ise Hilâl-i Ahmer kadınlarının çalışmaları övülmekte, “*Cemiyet muhteremeleri tarafından Çanakkale istihkamâtı müdaafini namına hediye olarak irsâl buyurulmuş olduğu 14 Mart 1916 (1 Mart 1331) tarihli tahrir ile tebsir buyurulan eşyadan dolayı müdafaa-i mezkure namına cemiyet-i muhteremenize takdim-i teşekkürat eylerim...*” denilmektedir.²⁸

Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin önemli faaliyetlerinden biri de düzenli olarak çıkardığı takvimlerdir. Bu takvimlerde verilen bilgiler, kadınların mutfaktan sanata, felsefeden eğitime kadar çeşitli konularda genel olarak bilgilendirilmesini, gerekli sağlık ve ilk yardım bilgisi ile donatılmasını ve böylece Türk kadınlarının kendilerini geliştirmesi sağlanmaya çalışılmıştır.²⁹ Takvimlerin yapraklarının kenarlarına da kadının toplum hayatı için önemini belirten; “*Kadın yükseltilmeli ve yükselmeli ki eli ihtiram ile öpülsün, Kadın mesâ-i bedeniye ve fikriyesiyle hayata karışmalıdır, Bir milletin nisvânı derece-i terakkisinin mizanıdır*” gibi veciz sözler serpiştirilmiştir.³⁰

Müdafaa-i Milliye Cemiyeti

Savaş boyunca Hilâl-i Ahmer Kadınlar Merkezi kadar önemli hizmette bulunmuş bir diğer cemiyet ise, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'dir. Hemen her alanda faaliyet gösteren bu cemiyet, yaralıları için yardım toplamış ve bunları ilgili yerlere ulaştırmıştır. Açılan kampanyalar ve iane defterleri ile toplanan paralar yaralıların tedavi edildiği hastanelere ve diğer cemiyetler ile irtibat

27 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Takvimi (2)*, İstanbul, 1332, s.28.

28 *Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Takvimi (2)*, s. 91.

29 Akgün, Uluğtekin, a.g.e., s. 163; Kurnaz, a.g.e., s. 81.

30 Erdemir, a.g.t., s. 491.

Görüş

Akademik
Bakış

253

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

kurularak şehitlerin muhtaç ailelerine verilmiştir. Bu cemiyet, aynı zamanda yaralıların mektuplarının yazılmasına kadar geniş bir yelpazede halkın hissiyatını canlı tutma gayreti içinde olmuştur.³¹

Türk Yurdu'nda yer alan bir makalede Müdaafa-i Milliye Cemiyeti'nin faaliyetinden şöyle bahsetmektedir: “Çanakkale müdafaasında mecrûh olan gazilerimizin İstanbul'a gelmesi üzerine yurt talibatı ve müdire hanımefendiler kendi aralarında iane toplayarak şeker çikolata, sigara ve saire almışlar ve hastahaneleri ziyâret ederek mecrûhlara tevzi etmişlerdir. Mecrûhların çoğalmasi üzerine yatak takımlarına ve sair eşyaya ihtiyaç ziyadeleştigiinden yurt tarafından 273 parça eşya ve 33 takım yatak tedarik olunarak Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne ianeten teslim edilmiştir. . . . Balkan Harbi esnasında kafilte kafilte İstanbul'a gelmekte olan biçare muhacirlerin hal-i sefalet iştimalerini görerek, kalpleri parça parça olan hamiyetli hanımefendilerin annelik hüsn-i şevkatperveraneleriyle tesis ettikleri Kadınlar Esirgeme Derneği'de Harbi-i Umûmi'de hamiyet-i vataniyesini izhar ve ispat etmiştir. Görülen lüzum üzerine Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne birçok diktiği gibi mecrûh gazilerin hallerini sormak üzere Daruşşafaka Hastahanesi'ni ziyâret ve hastalara portakal ve sair hediyele tevzi etmişlerdir”³²

Makalede ifade edildiği gibi, cemiyet özellikle yaralıların ihtiyaçlarını temin etmek üzere faaliyet göstermiş; ayrıca, gerçekleştirdiği hastane ziyaretleriyle de yaralılara manevî destek vermiştir.

Savaş boyunca önemli bir boşluğu dolduran Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, 18 Mart Zaferi'nin hemen ardından kahraman gazilerin günlük sigara ihtiyacı için 25.000 paket sigara siparişi vermiş ve bunun için gereken paranın toplanacağı bir de hesap açmıştır (İkdam 22 Mart 1915). Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti, Haseki Nisa Hastanesi'nde yatan yaralılar için 200'er adet gömlek, don, entari ve yatak çarşaf vermiştir.³³

Çanakkale Savaşları sırasında en çok yaralılar için temiz çamaşıra ihtiyaç duyuluyordu. Yaralıların çokluğu ve hastanelerin yeni tesis edilmesi nedeniyle ilk günlerde bu gibi ihtiyaçlar, gazetelerden ilân suretiyle sağlanmaya çalışılmıştır. Özellikle nakdî yardım yapacakların çamaşır yardımında bulunmaları istenmiştir ki, bu çağrının 19 Mayıs gece taarruzundan hemen sonra olması dikkate değerdir: “*Bi l-cümle kuzâtın ve ale l-husus mecrûhîn ve hastagânın temiz çamaşıra büyük ihtiyacı vardır. Bu ihtiyacı temin için her müessese gibi Müdâfaa-i Milliye dahi çalışmakta olduğundan, eşya ihdasında (hediye) bulunacak hamiyetkaranenin bilhassa çamaşır hazırlaması ve buldukları mahalli Müdafaa-i Milliye şubesine makbuz mukabilinde teslim-i himmet buyurmaları ilân olunur.*”³⁴

31 Erdemir, a.g.t., s. 487.

32 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 (18 Kasım 1915), Yıl 5, Sayı 96, s. 270-271.

33 *İkdam*, “Hilâl-i Ahmer'e Muavenet”, 24 Nisan 1331 (7 Mayıs 1915).

34 *Sabah*, “Müdâfaai Milliye'den”, 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915); *Turan*, “Mecrûhîne Çamaşır İhdân”, 9 Mayıs 1331 (22 Mayıs 1915).

Cemiyetlerin yardım toplama faaliyetlerinde öncelikli konulardan biri de şehit çocukları olmuştur. Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'nin "Eytâm ve Erâmil-i Şühedâ" için bir şube açmakla kalmamış, bu konuda "Vatanın selâmet ve i'lâsını ve milletin hayat ve mevcûdiyetini müdâfaa eden kahraman ordunun nâsiyesi pak ve bülend her fert cansiperane karşı vicdanlarımıza terettüp eden dini şükran o kadar büyük ki, 'Onlar için canlarımız feda.' demekle bile bilemeyiz ki, bu borcun büyüklüğü gösterilebilmiş olsun" ve "Vatan ve milletin müdâfaasında asker vazifesini bilirken geri kalan kısmı lakayt ve atıl duramaz." sözleriyle başlattığı kampanyaya Tasvîr-i Efkâr gazetesi de destek vermiştir.³⁵

Yaz sonuna kadar devam eden bu kampanyada toplanan miktar, 330.275 kuruş 30 paraya ulaşmıştır.³⁶ Tasvîr-i Efkâr gazetesinde çıkan başka bir haberde ise, şehit çocukları yararına mektup ve kartpostallara ilave pul yapıştırılması, bu hususta çıkarılan kanunun uygulanışı ile ilgili tedbir alınması ve bir an önce yürürlüğe konması istenmiştir.³⁷ Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti de bayram günleri için hazırladığı harp manzaralarının bulunduğu kartpostallar ile yardım toplamıştır.³⁸ Bir yıl sonra Servet-i Fünûn'da çıkan bir yazıdan da anlaşıldığı üzere Hilâl-i Ahmer, yardım toplama faaliyetlerini çıkardığı 10 ve 40 paralık resimli pullarla devam ettirmiştir.³⁹

Yardım toplama yollarından bir diğeri ise Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından piyasaya sürülen "cihadiye yüzükleri" olmuştur. Cemiyet, tanesi 5 kuruş olan bu yüzüklerin satın alınmasının cihada katılımın maddî ve manevî delili olmakla birlikte tarihî bir hatıra mahiyeti kazanacağını ve yakında piyasaya sürüleceğini bildirmiştir.⁴⁰ Bu yüzükler yaklaşık bir ay sonra satışa sunulmuştur.⁴¹

İstihlâk-ı Millî Kadınlar Cemiyeti

Balkan Muharebeleri sırasında, 1913 yılında Melek Hanım tarafından yerli üretimi artırmak ve yerli malı kullanımını teşvik için kurulan bu cemiyet, Müslüman kadına terziliği öğretmiş⁴²; yerli kumaş üretimini artırmak suretiyle millî iktisat politikasını takip etmiş ve millî bir moda oluşturmak istemiştir.⁴³ Bununla beraber cemiyet, açtığı hastanede yaralıların tedavisi ile ilgilenmiş, hastanenin bütün ihtiyaçlarını da kendi azalarının yardımı, İstihlâk-ı Millî Mağazası ve dikiş hanelerinin geliri ile sağlamıştır.⁴⁴ Seferberlik ilânından itibaren bütün mesaisini vatan savunması uğrunda çalışanlara yardıma hasreden bu cemiyet, Üsküdar, Beylerbeyi ve Emirgan gibi çeşitli noktalarda dikiş, nakış ve el işleri yurtları

35 *Tasvir-i Efkâr*, "Şehitlerimizin Çocukları Milletimizin Evlatlarıdır.", 25 Nisan 1331 (8 Mayıs 1915).

36 *Tasvir-i Efkâr*, 2 Eylül 1331 (12 Eylül 1915).

37 *Tasvir-i Efkâr*, "Eytam ve Erâmil-i Şüheda İçin", 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), s. 3.

38 *Tanin*, 5 Teşrinievvel 1331 (19 Ekim 1915).

39 Erdemir, *a.g.t.*, s. 500.

40 *Tanin*, "Cihadiye Yüzükleri", 27 Mart 1331 (9 Nisan 1915).

41 *Sabah*, "Hediye ve Tevzi", 21 Nisan 1331 (4 Mayıs 1915).

42 Serpil Çakır, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1994, s. 55.

43 Tiğınçe Oktar, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı: Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1998, s. 84-85.

44 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 (18 Kasım 1915), Yıl 5, Sayı 96, s. 270; Erdemir, *a.g.t.*, s. 488.

açmış, seferberlik sırasında orduya verilmek üzere; 1.500 çift yün çorapla 1.450 adet avcı yeleğini Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'ne teslim etmiştir.⁴⁵

İstihlâk-i Millî Kadınlar Cemiyeti'nin Divanyolu'nda açtığı hastaneye Hariciye Nezareti'nde oluşturulmuş İane Komisyonu 40, Kadın Efendi ise 20 Osmanlı Lirası bağışta bulunmuştur.⁴⁶

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti

Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulan, başkanlığını Nuriye İsmail'in (Canbolat) yaptığı cemiyetin⁴⁷ amacı, askerlerin ihtiyaçlarını karşılamak, şehit ve gazi ailelerine yardım etmektir. Başlangıçta muhtaç ailelere sıcak çorba dağıtırken, zamanla bu işin imkânsız bir hâl alması üzerine çorba yerine fasulye, pirinç, yağ ve saire gibi kuru erzak dağıtımını yoluna gidilmiştir.⁴⁸

Cemiyetin savaş sırasında düzenlediği yardım faaliyetlerinden biri basına şöyle yansımıştır: “*Dün Asker Aileleri Yardımcı Hanımlar Heyeti ve Bıçkı Yurdu Heyeti muhtereme azaları hanımefendiler, Mekteb-i Harbiye Hastahanesi'nde mevcut mecrûhîni guzat-ı Osmaniyye'yi ziyaret ederek, mecrûhîne bizzat portakal, sigaralar tevzi etmek ve mektuplarını yazmak suretiyle tatyîbi hatıralarına bezm-i inayet buyurmuş ve Asâkir Aileleri Yardımcı Hanımlar Heyeti azası derhâl aralarında tedarik ettiği parayla altmış hastabakıcı gömleği mubayaa ettikleri gibi bunları iki yüze iblağ edeceklerini vaad buyurmuşlardır*”.⁴⁹ Basında yer alan bir habere göre: Asker Aileleri Yardımcı Hanımlar Heyeti üyeleri 60 hastabakıcı gömleği satın alıp Mekteb-i Harbiye Hastanesi'ne bağışlamışlardır.⁵⁰

Yaralıların menfaatine Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'nin tertiplelediği eğlenceyi müteakip piyango ile ilgili basına yansıyan bir haberde; Prens Mahmud Hamdi Paşa'nın piyangoya epey bir kıymetli eşya bağışladığı, birçok piyango biletini de satın almış olduğu yer almıştır.⁵¹

Bir başka haberde ise; “*Ayrıca Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti Cuma günü Gülhane Parkı'nda düzenlediği eğlence programının gelirini askerlerin ailelerine yardım gibi hayırlı ve mukaddes bir işe tahsis etmiştir. Salıncakların, atlıkarıncaların ve hanımlarla beylere mahsus nişangâhların bulunduğu eğlencelere iştirak edenler, eğlenirken büyük bir hayra da iştirak etmiş olacaktırlar*”denmektedir.⁵²

45 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 (4 Kasım 1915), Yıl 5, Sayı 95, s. 260; Erdemir, *a.g.t.*, s. 488; Oktar, *a.g.e.*, s. 84-85.

46 *Tasvir-i Efkar*, “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti Tarafından”, 11 Haziran 1331 (24 Haziran 1915); “Türklük Şunu: İstihlâk-i Milli Kadınlar Cemiyeti”, *Türk Yurdu*, 24 Eylül 1331 (7 Ekim 1915), Yıl 5, Sayı 93, s. 244.

47 Kurnaz, *a.g.e.*, s. 93; Çakır, *a.g.e.*, s. 55; Kaplan, *a.g.e.*, s. 42.

48 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 (4 Kasım 1915), Yıl 5, Sayı 95, s. 260; Erdemir, *a.g.t.*, s. 488-489.

49 *Sabah*, “Gazileri Ziyâret”, 22 Nisan 1331 (5 Mayıs 1915), s. 2.

50 *Sabah*, “Gazileri Ziyâret”, 22 Nisan 1331 (5 Mayıs 1915), s. 2.

51 *Sabah*, “Asker Aileleri İçin”, 10 Haziran 1331 (23 Haziran 1915), s. 3; *Tasvir-i Efkar*, “Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti Tarafından”, 11 Haziran 1331 (24 Haziran 1915).

52 *Tasvir-i Efkar*, “Gülhane Parkı'nda Parlak Bir Gün”, 13 Haziran 1331 (26 Haziran 1915), s. 3.

Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti yararına düzenlenen faaliyetlerden bir diğeri, diğerlerine nazaran daha dikkat çekicidir. Cemiyet tarafından verilen ilân ile “Çanakkale önünde mürettebatı ve ağabeytani ile esir edilip Müstecip Onbaşı tesmiye edilen denizaltının bir iki güne kadar halkın ziyâretine Harbiye Nezâreti'nin izni ile açılacağı, varidâtının Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti'ne verileceği” bildirilmektedir.⁵³ Mürettebatıyla beraber esir edilip asıl adı Turquoise olan Fransız denizaltısının ziyâretinin bedeli olan 1 liralık biletlerin satışı şehrin önemli mağazalarından yapılmakta ve denizaltının ziyareti cuma ve cumartesi günleri hanımlara, Pazar ve Pazartesi ise erkeklere tahsis edilmiştir.⁵⁴

Türk Kadınları Bıçkı Yurdu Cemiyeti

Çanakkale Muharebeleri sırasında faaliyet gösteren cemiyetlerden olan Türk Kadınları Bıçkı Yurdu Cemiyeti, Esirgeme Derneği'nden ayrılan Behire Hakkı Hanım'ın şahsî gayretleriyle Divân-ı Umûmiye civarında bir yurttaki faaliyetlerine başlamıştır. Burada fakir Türk kızlarına bıçkı-dikiş kursu verilmiştir.⁵⁵ Daha sonra Kadıköy, Üsküdar gibi İstanbul'un çeşitli semtlerinde şubeler açan cemiyet, kadınların kendi ayakları üzerinde durmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçla açılan dershanede 5 sene içinde 900 öğrenci yetişmiştir. Bıçkı, metotlu bir şekilde ilk defa burada gösterilmiş, bunun için bir de kitap yayınlanmıştır.⁵⁶ Müslüman Türk kadınının kişisel çabalarından ve fedakârlığından doğan Türk Kadınları Bıçkı Yurdu Cemiyeti, kısa sürede gösterdiği bu başarı ile “Millî Müessesesi” durumuna gelmiştir.⁵⁷

Çanakkale Savaşı sırasında Bıçkı Yurdu çalışanlarının hazırladığı sergide iki takım kostüm tayyör için düzenlenen piyango gelirin, şehit çocukları adına Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne bağışlandığına dair basında haber yayınlanmıştır.⁵⁸

Esirgeme Cemiyeti

Esas itibariyle Balkan Muharebeleri'nde katile katile İstanbul'a gelen bıçare muhacirlere yardım etmek maksadı ile hanımların kurduğu bu cemiyet, Çanakkale Savaşları'nda önemli hizmetleri olmuştur. Cemiyet, İstanbul'a gelen gazileri ziyâret ederek hatırlarını sormuş, onlara hediyeler takdim etmiştir. Bu faaliyetlerden biri basına şöyle yansımıştır; “Osmanlı Hanımları Esirgeme Cemiyeti heyeti idaresi azaları geçen hafta Daruşşafaka Mektebinde bulunan gazilerimizi ziyâretle ikişer adet portakal hediye etmiştir...”⁵⁹

53 Tanin, 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915).

54 Erdemir, *a.g.t.*, s. 499.

55 Kurnaz, *a.g.e.*, s. 84; Çakır, *a.g.e.*, s. 45; Oktar, *a.g.e.*, s. 87.

56 Sabiha Zekeriya, “Kadın Müesseselerini Ziyâret: Bıçkı Yurdu Müessesesi”, *İnci* Sayı 1, 1 Şubat 1919, s. 11.

57 Oktar, *a.g.e.*, s. 87.

58 Lebib Selim, “Türk Kadınlığının Harb-i Umûmi'deki Faaliyeti”, *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 (18 Kasım 1915), Yıl 5, Sayı 96, s. 270; *Sabah*, “Piyango”, 17 Temmuz 1331 (30 Temmuz 1915), s. 2.

59 *Sabah*, “Gazilerimize Hediye”, 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915).

Gazi

Akademik
Bakış

257

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

Teâlî-i Nisvân Cemiyeti

Çanakkale Savaşları boyunca aktif bir vazife üslenen cemiyetlerden biri de şehitlerin evlâtlarını himaye ederek, onlardan bir annenin şefkatini esirgemeyen Teâlî-i Nisvân Cemiyeti'dir. Başkanlığını Halide Edip Adivar'ın yaptığı bu cemiyet, 1908 yılında kurulmuştur.⁶⁰ Cemiyetin vazifesi "millî geleneklerden vazgeçilmeden kadınların yükselmesi" olarak ifade edilmiştir.⁶¹

Cemiyetlerin yardım toplama faaliyetlerinde öncelikli konulardan biri şehit çocukları olmuştur. Yaklaşan bayram öncesi şehit çocukları da unutulmamış, 350 kadar şehit evlâdına bayram elbiseleri hazırlamak ve onları bayramda mutlu etmek amacıyla gerekli meblağı toplamak için Müdâfaa-i Milliye ile birlikte çalışan Teâlî Nisvân Cemiyeti, 25 Temmuz 1331'de 7 Ağustos 1915] Şişli Osman Bey Gazinosu'nda gündüz ve gece sırf hanımlara müsâmere düzenlemiştir. Katılımcıların evlerine rahat dönebilmeleri için gece yarısı İstanbul'a tramvay da tahsis edilmiştir.⁶² Çoğunluğu küçük kızlardan ibaret olan Mekâtib-i Vakfiye talebeleri, arkadaşlarını sevindirmek üzere kendi harçlıklarından topladıkları meblağı, Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti'ne bağışlamışlardır.⁶³

Cemiyet-i Hayriye-yi İslâmiye

Muharebelerin sıkıntılı günlerinde İstanbul'da yaralılara şefkat kollarını geren cemiyet, hastaneleri ziyâret ederek hastanelerin ve yaralıların ihtiyaçlarını temine çalışmıştır.⁶⁴

Cemiyet-i Hayriye-i İslamiye'nin yaralıların menfeatine düzenlenen piyango basında şöyle yer almıştır: "...tertip edilen piyango'nun çekilişinin Şişli Buminti Caddesi'ndeki İnâs Mektebi'nde Cuma günü yapılacağı, bilet alarak bu çekilişe iştirak ile vatanına karşı şükran borcunu yerine getirenlerden isteyenlerin çekilişte hazır bulunmaları..."⁶⁵

Çanakkale Savaşı'nın Anneleri

Türk kadını, Çanakkale Savaşı'nın fedakar annesidir. Cephedeki asker evlatlarını kışın soğuktan koruyacak eldivenden-kaşkola, giyeceği çamaşırdan-elbisesine varıncaya kadar, hemen her ihtiyacını hazırlamıştır. Türk annesi, cepheden gelen yaralı asker evlatlarına şefkat ve merhametini esirgememiş; şehit ve gazilerin ailelerine ve kimsesiz kalan çocuklara her türlü yardımı ve desteği sağlamıştır.

Türk annesi, savaşın tüm kötülüklerini bilmesine rağmen, oğlunu, biricik evladını, askere göndermiş ve vatana hizmet etmesini istemiştir. Bu annelerden

60 Kaplan, *a.g.e.*, s. 39.

61 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 8 Teşrinievvel 1331 (21 Ekim 1915), Yıl 5, Sayı 94, s. 250.

62 Tanin, "Müsamere", 19 Temmuz 1331 (30 Temmuz 1915).

63 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 8 Teşrinievvel 1331 (21 Ekim 1915), Yıl 5, Sayı 94, s. 250.

64 Sabah, "Gazilerimize Hediye", 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915).

65 *Tasvir-i Efkâr*, 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), s. 3.

biri, Salime Servet Seyfi "Oğlumu Hududa Gönderdikten Sonra" başlıklı yazısında Çanakkale Savaşı'nı ve duygusunu şöyle anlatmaktadır: "Bir milleti harbe sokan esbab-ı hakikiye ne olursa olsun efrad-ı millete ki bu hiss-i cüşân bu hamiyet ve gayret samimidir, hüsn-ü niyete makrûndur: Ölüp zelil olmamak, kendisi düşman çizmesiyle ezilerek namus-ı milliyeyi, saadet ve mahrumiyet-i aileyi çiğnetmemek arzu-yı sâmedeniyyesiyle müzehheb ve meşhûndur! Bütün Osmanlıların şâdân ve fedakâr bugün silah başına koşması, bütün vâsi hudutlarımızı canlı, kanlı bir duvar-ı üstüvar-ı hamiyetle kuşatması, hep bunun için, hep bu şâika ile... Ve işte bunun içindir ki: Bu müşkül, korkunç lâkin lüzumlu imtihan ve fedâkârî günü bu millet için hulûl edince kadın da erkek de cahil de âlim de zengin de fakir de kızlar da çocuklar da birden bire müştereken, mütesaviyen bir cüşâne-i hayret engiz hasil oldu... Korkunç, vahşi vatan dağları asırlardan beri kar, bahar ve ziyâ içinde besleyip büyüttüğü asuman-ı reşid ağaçlarını hudutlarda siperler, sahralarda hastaneler yapılmak üzere feda eder. Bir köyün haricinde sabur çehresi, metin adımlarıyla köye dönmekte olan bir ihtiyar kadın görürsünüz: üç oğlundan en küçüğünü de orduya keskin bir süngü daha ilave etmek üzere şimdi yola koymuştur... Akşamın zill-i siyahı sokaklara düşerken önümüzden geçen şu genç vatan hemşiresine, kerimesine bakınız: Hilâl-i Ahmer hastanelerinden birinde bir haftadan beri gece gündüz çalışmış, uykusuz kalmış, ancak bu gece ihtiyar validesini görmeye gidebiliyor... Elhasıl nasıl söyleyim, her şey, her unsur her taraf her his:-silah başına! Orduya! Orduya! diye haykırıyor. Ve ben bu mihnetzede anına bütün bu galeyan-ı mütalebatı bütün bu Kuran-ı evamiri samim ruhumda duyuyor, bunun için sen aziz çocuk, fırtınalı ve karanlık yollarda vatan hududuna doğru uzaklaşırken yaşlı gözlerim ateşli kalbimle: git, git diyorum. Lakin sağu vatanın selamet ve muzafferiyet sancağı altında püşân ve şerefle gel!..."⁶⁶

Türk kadını şehit annesidir, Çanakkale Savaşı'nın. Kaybettiği eşinin, çocuğunun ve hatta milletin acısını büyük bir metanetle karşılamıştır. Cepheden dönen yaralılar arasında evladını arayan ancak bulamayan bir Türk annesi şu sözleri söylemiştir; "...Kalbim diyor ki Osman'ım şehit olmuştur. Fakat her halde ister gazi ister şehit olsun, değil mi vazifesini yapmıştır. Gam yemem. Allah devlete, millete zeval vermesin..."⁶⁷

Herhangi bir isyan belirtisi ve üzüntüsü göstermeyen; vatani ve milletine karşı vazifesini yapmış olmanın haklı gururunu yaşayan bir kadındır, annedir Türk kadını... Şehit annesinin bu sözlerini nakleden muhabir Türk kadınının Çanakkale Muharebeleri sırasında gösterdiği gayreti ve fedâkarlığı ise şöyle yorumlamaktadır: "Türk kadınlarının bu muharebede gösterdikleri menâfii, sarf eyledikleri mesâiyi düşünüyordum. Filhakika, bidayet-i harbden beri sarf edilen bu mesâi o derece azimdir ki, Allah'a şükür borcunu ödemek için ne

⁶⁶ Çanakkale, Hazırlayan: Abdurrahman Güzel, Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları, 1996, s. 293-296.
⁶⁷ Sabah, "Harp ve Kadınlarımız", 24 Haziran 1331 (7 Temmuz 1915), s. 3.

Gazi

Akademik
Bakış

259

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

kadar çalışsak azdır. Yaralılarımıza çamaşır, sargı yetiştirmek asker ailelerine muâvenet etmek için muhtelif cemiyetlerde çalışan, hastanelerde yaralı gazilerimizin yaralarını saran kadınlarımız gayr-ı muntazir bir sırada aldıkları felâketâmiz haberlere karşı da muhafaza-i metânet etmeyi biliyorlar.”⁶⁸

Türk Kadınının Toplumsal Dönüşümünde Çanakkale Savaşı'nın Etkisi

Savaş sırasında erkek nüfusun cepheye sevki nedeniyle tarlada onun yerini alarak çalışan Türk kadını, diğer yandan pek çok iş alanında da faal olmaya başlamıştır. Balkan Muharebeleri ile birlikte toplumsal hayatta kendini etkili bir şekilde yer almaya başlayan kadınlarımız, yine kadınlar tarafından kurulan cemiyet ve derneklerde görev almışlardır.

Özelikle Hilâl-i Ahmer Cemiyeti ve Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkezi Türk kadınının toplumsal hayatta etkili bir biçimde var olmasına önemli katkı sağlamıştır.⁶⁹ Bu durum cemiyetin 1332 (1916)'de çıkardığı takvimdeki şu ifadeler ile açıklanmaktadır: “Artık hastanelerde hastalara bakan yaralıların başlarından ayrılmayan, doktorların yardımcıları olan, şefkatlerini insanlardan esirgemeyen kadınlar, Hilâl-i Ahmer’in de delâletiyle kadınlığın yüksek ruh yapısını, ehemmiyetini, kadınların toplumdaki etkili, bâdî-i itilâ ve terakkî hizmet ve vazâifinden en ziyade tesliyet saz ve müşfik olanını göstermeye, bilfiil ispat etmeye kudret buldular. İşte bu da mühim bir inkılâb-ı içtimâînin mukaddime-i hayırdır.”⁷⁰

Servet-i Fünûn Dergisi de Türk kadınının gayret ve fedakârlığını “Bir inkılâb-ı içtimâî-i millî” olarak tanımlamakta, kadının toplumsal rolündeki değişimini şöyle ifade etmektedir: “Hastalarımızın, mecrûhlarımızın iyi bakılması ancak malumatlı hastabakıcılar, bilhassa kadın hastabakıcılarına tevdi ile kabil olacağını geçen Balkanlar Harbi bize gösterdi. Hilâl-i Ahmer Cemiyeti bu bapda bir hizmette bulundu. İçtimâî bir inkılâb vücuda getirdi. Bugün İstanbul hastanelerinde hemen yüzelliye yakın kadın hastabakıcı vazife eylemekte ve cümlesinden pek çok istifade olunmaktadır. Kadın hastabakıcıların çoğu Daire-i merkeziyede, Kadırga Hastanesi’nde Dârulfünûn’da tederrüs eden hanımefendilerdir.”⁷¹

Ayrıca, Fatma Aliye “kahraman kadınlarımız” adlı makalesinde kadınların okur-yazar ve meslek sahibi olmaları hakkında bir yaralınının şu sözlerini aktarmaktadır: “Doktor, kadınlar okumalı, yazmalıdır, diye ne zamandır söylüyordu. Sizi okutup yazdırmaları, acaba bizi bugün bakmanız için mi imiş?”⁷²

Fatma Aliye bir diğer makalesinde ise; kadınların İslamiyet’in ilk dönemindeki durumundan, Meşrutiyetin ilânına kadar olan süreçteki değişimine dikkat çekmekte ve Çanakkale Kara muharebelerinin şiddetini

68 Sabah, “Harp ve Kadınlarımız”, 24 Haziran 1331 (7 Temmuz 1915), s. 3.

69 Oktar, a.g.e., s. 56.

70 Erdemir, a.g.t., s. 507

71 Servet-i Fünun, “Bir Inkılâb-ı İçtimâî-i Millî”, 1249, 30 Nisan 1331 (13 Mayıs 1915), s. 4.

72 Fatma Aliye, “Kahraman Kadınlarımız”, Servet-i Fünun, 28 Mayıs 1331 (11 Haziran 1915), s. 67.

artırdığı günlerde, telefon ve posta idaresinde kadınların istihdamını ve hastabakıcı olmalarının; kadının toplumsal hayattaki rolüne önemli katkı sağlayacak gelişmeler olarak ifade etmektedir.⁷³

Türk Yurdu dergisi ise; Türk kadını, erkeklerin birçok müşkül vazifelerine yardım etmek üzere sosyal hayat sahnesine zarurî bir unsur olarak girdiğini ve kamu hizmetine mahsus kurumların hepsinde yorulmak bilmez bir faaliyet gösterdiğini belirtmekte; hatta son zamanlarda yalnız erkeklerin ihtisas alanı içinde sanılan birçok işin, kadınların sihirli elleri tarafından büyük bir başarıyla idare edildiğini ifade etmektedir.⁷⁴

Kadın, savaş sürecinde fabrikalardan atölyelere, yol yapımından sokak temizlik işine kadar birçok iş sahasında faaliyet göstermiştir.⁷⁵ Turan Gazetesi, Türk kadının "gayret ve fedâkarlığını" şöyle ifade etmektedir: "*Daha düne kadar hayat-ı umûmiyeye yabancı tutulan Türk kadınlığının son zamanda gösterdiği bu terakki ve faaliyet göğüslerimizi kabartacak kadar yüksek ve ulvîdir. Bizden kendilerine binlerce takdir ve teşekkür.*"⁷⁶

Toplumda erkeklere mahsus bazı meslekler de ilk defa kadınlar tarafından yapılmaya başlanmış, Beyoğlu'nda görülen kadın berberler gazete sayfalarına haber olmuştur. Diğer taraftan bazı kadınlar erkeklerin silah altında olması nedeniyle boş kalan ticaret sahnesine de atılarak, Mudanya-İzmir yolu ile getirilen eşyayı Galata Rıhtımı arkasında satmaya başlamışlardır.⁷⁷

Sonuç

Çanakkale Savaşı'nın gizli kahramanıdır Türk kadını... Hem cephede hem de cephe gerisinde ülkesine, vatanına, milletine hizmet etmiştir. Savaş sırasında Türk kadını, toplumda hak ettiği rolü elde etmek için tüm benliğiyle; "savaşan", "hasta bakan", "yardım toplayan", "çalışan", "anne-eş-kardeş" kimliğiyle her alanda faaliyet göstermiştir. Kayıplarını büyük bir metanetle karşılamış ve "vatan sağ olsun" demiştir Türk kadını...

İncelediğimiz kaynaklarda, Türk kadınının profilini İstanbul ve çevresinde yaşayan, eğitilmiş hatta bürokrat ailelerine mensup kadınlar oluşturmaktadır. Diğer bir husus ise; kadının savaş sırasında toplumsal hayatta oynadığı aktif rol, bilinçli bir seçimin değil; zarurî bir durumun sonucu olduğu ortaya çıkmaktadır. Burada dikkati çeken bir diğer husus ise, kadınların gerek basın gerekse toplantı faaliyetleri aracılığıyla kamuoyu oluşturmada gösterdikleri

73 Fatma Aliye, "Kadınlar Hakkında", *Servet-i Fünun*, 18 Şubat 1331 (2 Mart 1916), s. 179.

74 Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 8 Teşrinivel 1331 (21 Ekim 1915), Yıl 5, Sayı 94, s. 250.

75 Zafer Toprak, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye'de Devletçilik (1914-1918)*, İstanbul, 2003, s. 96.

76 Turan, "Kadınlarımız Nasıl Çalışıyor?", 6 Mayıs 1331 (19 Mayıs 1915).

77 Oktar, a.g.e., s. 74.

Gazi

Akademik
Bakış

261

Cilt 5 Sayı 9
Kış 2011

başarıdır. Yine bu süreçte kadın, “erkek mesleği” olarak addedilen meslekleri, gerek kamusal alanda gerekse özel alanda gayet başarılı bir şekilde deneyimlemiş ve gerçekleştirmiştir. Başlangıçta zarurî bir durumun gerektirdiği bu kadın faaliyetleri, kadının toplumsal hayatta daha bilinçli rol almasına katkı sağlamıştır. Türk kadınının okuma-yazma oranının artması, meslek edinmesinin hız kazanması ve ekonomik alanda üretici bir kimliğe dönüşmesi; kuşkusuz savaşın zarurî ihtiyaçlarının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. I.Dünya Savaşı’nı takiben gerçekleşen Kurtuluş Savaşı’nda, Türk kadını, hem cephede hem de cephe gerisinde daha aktif bir rol üstlenmiş ve örgütlü faaliyetler içinde yer almıştır.

Kaynaklar

AKGÜN Seçil Karal; ULUÇTEKİN Murat, *Hilâl-i Ahmer’den Kızılây’a*, Ankara: THK Yayınevi, 2002.

ASPİNAL OGLANDER C.F., *Büyük Harbin Tarihi Çanakkale Gelibolu Askeri Harekâtı*, İstanbul: Arma Yayınları, 2005, C.II.

Çanakkale, Hazırlayan: Abdurrahman Güzel, Çanakkale: Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi Yayınları, 1996.

ÇAKIR Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul: Metis Yayınları, 1994.

ERDEMİR Lokman, “Sebepler ve Sonuçlarıyla Çanakkale Savaşları (Sosyal Tarih Açısından)”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı İslam Tarihi Bilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2008.

KAPLAN Leylâ, *Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998.

KURNAZ Şefika, *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923)*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayını, 1990.

OKTAR Tiğince, *Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı: Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1998.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Merkezi Takvimi(2), İstanbul, 1332.

Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Salnamesi (1329-1331), İstanbul, 1335.

SOFUOĞLU, Ebubekir, *Kosova’nın Çanakkale Kahramanları*, İstanbul: Yarımada Yayınları, 2007.

SÖNMEZ Zümrüt, *Kızıl Toprak Ak Yemeni Savaşın Kadınları*, İstanbul: Yarımada Yayınları, 2008.

TOPRAK Zafer, *İttihad-Terakki ve Cihan Harbi: Savaş Ekonomisi ve Türkiye’de Devletçilik (1914-1918)*, İstanbul: Homer Kitabevi, 2003.

TUNCOKU Mete, *Çanakkale 1915 Buzdağı’nın Altı*, Ankara: TBMM Basımevi, 2005.

Gazeteler

İkdam, 18 Şubat 1330 (3 Mart 1915).

İkdam, “Hilâl-i Ahmer’e Muavenet”, 24 Nisan 1331 (7 Mayıs 1915).

Sabiha Zekeriya, “Kadın Müesseselerini Ziyâret: Biçki Yurdu Müessesesi”, *İnci*, Sayı 1, 1 Şubat 1919, s.11.

Sabah, “Müdâfaai Milliye’den”, 8 Mayıs 1331 (21 Mayıs 1915)

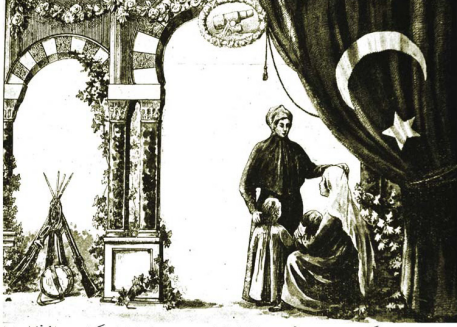
Sabah, 11 Ekim 1915

Sabah, “Mecrûh Gazilerimizin Şefkatli Validesi Hilâl-i Ahmer Menfaatine”, 19 Mayıs 1331 (1 Haziran 1915), s. 3

Görüş

- Sabah*, "Hilâli Ahmer Çiçekleri Alınız", 30 Temmuz 1331 (12 Ağustos 1915).
- Sabah*, "Hediye ve Tevzi", 21 Nisan 1331 (4 Mayıs 1915).
- Sabah*, "Gazileri Ziyâret", 22 Nisan 1331 (5 Mayıs 1915), s. 2.
- Sabah*, "Asker Aileleri İçin", 10 Haziran 1331 (23 Haziran 1915), s. 3.
- Sabah*, "Piyango", 17 Temmuz 1331 (30 Temmuz 1915), s. 2.
- Sabah*, "Gazilerimize Hediye", 14 Mayıs 1331 (27 Mayıs 1915).
- Sabah*, "Harp ve Kadınlarımız", 24 Haziran 1331 (7 Temmuz 1915), s. 3.
- Servet-i Fünun*, "Bir İnkılâb-ı İctimâ-i Millî", 1249, 30 Nisan 1331 (13 Mayıs 1915), s. 4.
- "Çanakkale Savaşları boyunca büyük yararlılıkları görünen Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti namına yardım yapanlara verilmek üzere hazırlanan bir şehâdetnamenin suretidir.", *Servet-i Fünûn*, 11 Mayıs 1916
- Fatma Aliye, "Kahraman Kadınlarımız", *Servet-i Fünun*, 28 Mayıs 1331 (11 Haziran 1915), s.67.
- Fatma Aliye, "Kadınlar Hakkında", *Servet-i Fünun*, 18 Şubat 1331 (2 Mart 1916), s. 179.
- Tanin*, 27 Şubat 1915.
- Tanin*, 11 Ekim 1915
- Tanin*, "Harp Aylarında İstanbul: Hilâl-i Ahmer Ambarında", 13 Haziran 1331 (26 Haziran 1915).
- Tanin*, 5 Teşrinievvel 1331 (19 Ekim 1915).
- Tanin*, "Cihadiye Yüzükleri", 27 Mart 1331 (9 Nisan 1915).
- Tanin*, 29 Teşrinievvel 1331 (11 Kasım 1915).
- Tasvir-i Efkâr*, "Eytam ve Erâmil-i Şüheda İçin", 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), s. 3.
- Tasvir-i Efkâr*, 25 Mayıs 1331 (6 Haziran 1915).
- Tasvir-i Efkâr*, "Şehitlerimizin Çocukları Milletimizin Evlatlarıdır.", 25 Nisan 1331 (8 Mayıs 1915).
- Tasvir-i Efkâr*, 2 Eylül 1331 (12 Eylül 1915).
- Tasvir-i Efkâr*, "Gülhane Parkı'nda Parlak Bir Gün", 13 Haziran 1331 (26 Haziran 1915), s. 3.
- Tasvir-i Efkâr*, "Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti Tarafından", 11 Haziran 1331 (24 Haziran 1915)
- Tasvir-i Efkâr*, 21 Mayıs 1331 (3 Haziran 1915), s. 3.
- Turan*, "Kadınlarımız Nasıl Çalışıyor?", 6 Mayıs 1331 (19 Mayıs 1915).
- Turan*, "Müdâfaa-i Milliye'nin Hediyeleri", 9 Mayıs 1331 (22 Mayıs 1915).
- Turan*, "Mecrûhîne Çamaşır İhdârı", 9 Mayıs 1331 (22 Mayıs 1915).
- Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 5 Teşrinisani 1331 (18 Kasım 1915), Yıl 5, Sayı 96, s. 270-271
- Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 22 Teşrinievvel 1331 (4 Kasım 1915), Yıl 5, Sayı 95, s. 259-260
- Lebib Selim, "Türk Kadınlığının Harb-i Umûmî'deki Faaliyeti", *Türk Yurdu*, 8 Teşrinievvel 1331 (21 Ekim 1915), yıl 5, sayı 94, s. 250.
- "Türklük Şunu: İstihlâk-i Milli Kadınlar Cemiyeti", *Türk Yurdu*, 24 Eylül 1331 (7 Ekim 1915), Yıl 5, Sayı 93, s. 244.

Ek-1: “Çanakkale Savaşları boyunca büyük yararlılıkları görünen Asker Ailelerine Yardımcı Hanımlar Cemiyeti namına yardım yapanlara verilerek üzere hazırlanan bir şehâdetnamenin suretidir”, *Servet-i Fünûn*, 11 Mayıs 1916

(Çاطرة بلاد) طوبه النون و كوموش بيوى چاقق صورتبه ايراز فوت و شفت ابن ذوات كرامه وسيله نخطر اوتق اوزره
« عسكر مائدهلى يارديجين خانلر عييتي » نامة اعطلا اولوننده اولان شهادتنامهك صورتق .

Ek-2: “ Hilâl-i Ahmer Hanımlar Merkez-i Umûmisi'nde yaralı gazilerimize yardım için ibraz olunan faaliyet-i insaniye ve şefkatkârânenen bir manzara”, *Servet-i Fünûn*, 10 Haziran 1915

حلال احمر خانلر حاران عومومستغده مجروح غازيلرجه عاوانت ايون ايراز اولغان قدايت
السانيه و شفتككارانهون برستلر .

Ek-3: Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti tarafından piyasaya sürülen “cihadiye yüzükleri”, tanesi 5 kuruştan satışa sunulmuş; hem maddi katkı sağlamış hem de tarihi bir hatıra olarak manevi bir delil olmuştur “Cihadiye Yüzükleri”, *Tanin*, 27 Mart 1331(9 Nisan 1915)

Görsel